

سناریوهای تحقق شهر خلاق در شهر مشهد با تأکید بر شاخص کیفیت زندگی

افسانه غلامی (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

Afsane.gholamii@gmail.com

روح الله اسدی (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

asadir@ferdowsi.um.ac.ir

اکبر حیدری تاشه‌کبود (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

heydaritk@um.ac.ir

چکیده:

نظریه شهر خلاق سعی دارد تا کیفیتی را شرح دهد که تصویر ذهنی یک شهر را برای شهروندان زیباتر و خاطره آن را ماندگارتر نماید. هدف از مطرح کردن مفهوم کیفیت زندگی شهری در این نظریه، اصلاح تکامل توسعه شهری از مفهوم رشد کمی به توسعه پایدار شهری است و راه‌حل مشکلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و پاسخ‌گویی به نیازهای افراد ساکن در شهرهاست. هدف از این پژوهش، بررسی سناریوهای تحقق شهر خلاق با تأکید بر شاخص کیفیت زندگی است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و جهت گردآوری اطلاعات از روش اسنادی-کتابخانه‌ای استفاده شده است. با مطالعه منابع تخصصی ۳۷ متغیر مرتبط با موضوع شناسایی شد و با در نظر گرفتن جنبه‌های مکانی و غیرمکانی، گویه‌های اقتصادی، فرهنگی، کالبدی، مدیریتی، فن‌آوری و زیست‌محیطی دسته‌بندی گردید. مهم‌ترین عامل در دستیابی شهر مشهد به خلاقیت و بهبود کیفیت زندگی، «میزان تعامل این شهر با سایر شهرهای دارای گردشگری مذهبی» معرفی گردید. براساس نتایج نرم‌افزار سناریو ویزارد، چهار سناریو قوی برای کلانشهر مشهد شناسایی شدند که از میان ۴۴ وضعیت موجود در مورد تمام سناریوهای حاضر، تعداد ۲۵٪ وضعیت ارتقا، ۲۹.۵۵٪ وضعیت ایستا و ۴۵.۵٪ وضعیت کاهش‌ی دارند. سناریو وضعیت مطلوب با مطلوبیت ۱۱ عامل کلیدی و با عدد سازگاری ۵، محتمل‌ترین سناریو از نگاه متخصصان بوده و ایده‌آل‌ترین وضعیت در چشم‌انداز ۱۰ ساله جهت ایجاد شهر خلاق در کلانشهر مشهد را نشان می‌دهد.

کلید واژه‌ها: سناریو، شهرخلاق، خلاقیت شهری، کیفیت زندگی، کلانشهرمشهد

۱. مقدمه

در دنیای مدرن امروزی، رقابت عاملی پویا است و خلاقیت و نوآوری به‌عنوان مهم‌ترین عناصر آن در عصر جهانی شدن می‌باشند. در عصر حاضر، غلبه بر رکود اقتصادی در بسیاری از شهرهای دنیا بدان معناست که ما نسل جدیدی از شهرها را داریم (رودریگز و فرانکو^۱، ۲۰۱۸، ص. ۱) که با داشتن یک فلسفه و ایدئولوژی متمرکز بر خلاقیت، خواستار تغییرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی هستند و دارای ویژگی‌های گشودگی، تحمل‌پذیری و تنوع می‌باشند (رومین و تریپ^۲، ۲۰۰۹، ص. ۱۵). این شهرها به روشی هوشمندانه به منظور بهبود کیفیت زندگی ساکنان سعی در خلاق و نوآوری شدن دارند (آلبینو، براردی و دنگلیسو^۳، ۲۰۱۵، ص. ۵). شهرهای خلاق به‌عنوان مراکز خلاقیت، نوآوری و تبدیل ایده به ثروت قلمداد می‌شوند. این شهرها به‌عنوان یک مکان با شکوفایی قوی فرهنگ، هنر، نوآوری و خلاقیت (جلالی، ۱۳۹۰، ص. ۷) با پیش فرض چهارگانه سرمایه انسانی خلاق، سرمایه اجتماعی، زمینه‌های نوآوری و کیفیت زندگی و در جهت به کارگیری شاخص‌های توسعه پایدار می‌باشند (هاتر^۴، ۲۰۱۳، ص. ۱۸). از این‌رو، در میان این مولفه‌های چهارگانه، کیفیت زندگی به‌عنوان محور اصلی پژوهش می‌باشد که چهار بعد اساسی زندگی انسان یعنی اقتصادی، کالبدی، زیست‌محیطی و در نهایت فرهنگی و اجتماعی را دربرگرفته است و حد استاندارد از انتظارات فرد را تأمین می‌کند (فرجی ملایی، عظیمی و زیاری، ۱۳۸۹، ص. ۶). در واقع مفهوم کیفیت زندگی یک متغیر مرکب است و وضعیت آن به سطح توسعه‌یافتگی جوامع بستگی دارد (شاه‌حسینی و توکلی، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۷) و نمی‌توان آن را مجزا از ساختارهای فوق‌تیین کرد. از این‌رو توسعه سرانه‌های فضای سبز، ایجاد مراکز تفریحی و فرهنگی، بهبود وضعیت مسکن، نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، گسترش حمل و نقل، بهبود استانداردهای هوای سالم و کاهش آلاینده‌ها، و ایجاد امنیت به ارتقای شاخص‌های کیفیت زندگی منجر شده و در نهایت موجب رفاه اجتماعی خواهد شد (ابوطالبی، ۱۳۸۹، ص. ۳). تحقیقات انجام شده در سال‌های اخیر نشان

¹ Rodrigues and Franco

² Romein and Trip

³ Albino, Berardi and Dangelico

⁴ Hutter

می‌دهد شهر مشهد با وجود زیرساخت‌های مناسب فرهنگی، مذهبی، دانشگاهی و صنعتی و .. در مقایسه با شهرهای موفق فاصله زیادی دارد ولی ظرفیت تبدیل شدن به شهر خلاق را داراست، این که با وجود ظرفیت‌هایی که دارد چه آینده‌ای برای شهر خلاق در مشهد متصور است، نیازمند پژوهشی به روز و مدون است که تاکنون برخلاف بیشتر کلانشهرهای کشور، پژوهشی در زمینه سناریونویسی برای شهر خلاق در شهر مشهد صورت نگرفته است، از این روز این پژوهش با هدف بررسی مفاهیم خلاقیت با تأکید بر شاخص کیفیت زندگی و سپس بررسی سناریوهای تحقق شهر خلاق در کلانشهر مشهد و پاسخ به سوال‌های زیر انجام گردیده است.

- عوامل و عدم قطعیت‌های مؤثر بر شاخص کیفیت زندگی شهر خلاق در کلانشهر مشهد کدام است؟
- سناریوهای متصور برای کیفیت زندگی در شهر خلاق در کلانشهر مشهد چیست؟
- راهبردهای مناسب برای تحقق کیفیت زندگی در سناریوی مطلوب شهر خلاق در کلانشهر مشهد کدام است؟

مباحث مرتبط با خلاقیت در زمینه شهرسازی از اواخر دهه ۱۹۸۰ آغاز گردید و در اواسط دهه بعد به صورت رایج مورد استفاده قرار گرفت. نظریه شهر خلاق به صورت علمی برای اولین بار از سوی ریچارد فلوریدا مطرح شد که در نظریه وی، عصر خلاق در قالب انقلابی اجتماعی و مهارنشده شناخته شد. این نظریه پرداز، شهر خلاق را بر پایه سه متغیر کلی تحمل^۱، توانایی^۲ و تکنولوژی^۳ که در اصطلاح 3T توسعه اقتصادی نام دارند، پایه گذاری نموده است (فلوریدا، ۲۰۰۲، ص. ۴۰). به باور او، جذب طبقه خلاق سبب قدرت بیشتر شهرها و رشد اقتصادی آنها می‌گردد (مشکینی، مهدنژاد و پرهیز، ۱۳۹۳، ص. ۲). همچنین برای فلوریدا، مکان عنصر کلیدی سازمان دهنده زمانی، اجتماعی و اقتصادی است که کیفیت فضای شهری را تعالی می‌بخشد و علت جذب طبقه خلاق، کیفیت عوامل مکانی می‌باشد. همچنین علاقه‌مندی او در تغییر نگرش از شرکت‌ها و صنایع به خود مکان به عنوان ظرفی برای نوآوری و خلاقیت متأثر از نظریه جیکوبز (۱۹۸۴) بود که تأکید می‌نمود اگر شرکت‌ها و صنایع اثربخشی خود را از طریق خلق کارها و محصولات جدید بهبود دهند، نوآوری در مکان‌ها روی می‌دهد (فلوریدا، ۲۰۱۴، ص. ۱۹۷). اولین کتاب فلوریدا در سال ۲۰۰۲ با عنوان «ظهور طبقه خلاق^۴» به چاپ رسید و در سال ۲۰۰۵ نیز کتاب دیگری برای تقویت موضوع ایده خلاق منتشر کرد (رفعیان، ۱۳۸۹، ۱۲). او معتقد است، شهرها ظرف‌های خلاقیت هستند و همواره چرخ‌های تمرکز، حرکت و هدایت انرژی خلاق بوده‌اند (کلانتری، یاری قلی و رحمتی، ۱۳۹۱، ص. ۷۴). در سال ۲۰۰۰ چارلز لاندی نیز در کتاب «شهر خلاق، جعبه‌ابزاری برای نوآوران شهری^۵» راه‌هایی را برای تفکر و عمل خلاقانه در برنامه‌ریزی ارائه می‌دهد و چارچوبی

¹ Tolerance

² Talent

³ Technology

⁴ Florida

⁵ The Rise of the Creative Class

⁶ The Creative City: a Toolkit for Urban Innovators

ملموس تر برای عمل برنامه‌ریزان فراهم می‌آورد که ویرایش دوم این کتاب نیز در سال ۲۰۰۸ انجام شد. لاندری با تأکید بر فرهنگ‌سازی و نهادینه کردن مفاهیم نوینی همچون تلفیق ایده‌ها در برابر تفکیک نظرات، طراحی در مقابل ساخت، ایجاد ارزش افزوده بیشتر به جای سعی در کاهش هزینه‌ها، بهره‌گیری از فناوری و تفکر و هنر ساخت در شهر و نیز به دنبال نتایج بهتر بودن و نه تنها جذب و استفاده بیشتر منابع و امکانات است (لاندری^۱، ۲۰۰۶، ۱۱). به اعتقاد او برای اینکه یک شهر خلاق باشد، نیازمند معیارها و پیش‌زمینه‌هایی است که از جمله آن‌ها می‌توان آزادی، امنیت و محیطی هیجان‌آور را برشمرد و تئوری او به خاطر محوریت کیفیت مکان به عنوان جذابیت و قدرت یک مکان، دارای اهمیت ویژه‌ای است (همان، ۲۰۰۸، ص. ۱۹). همچنین پیتراهال در کتابی با عنوان «شهرهای شاهکار در شهرنشینی» بیان می‌کند پدیده‌ی شهر خلاق در هر دوره‌ای می‌تواند وجود داشته باشد ولی هیچ محیط شهری تا ابد به شکل خلاق باقی نمی‌ماند (هاسپرز^۲، ۲۰۰۳، ص. ۱۱). اما از نظر جیکوبز شهری خلاق است که در ابتکار صنعتی و نوآوری موفق است و بر مهم بودن شهرهای خلاق جهت توسعه اجتماعی - اقتصادی اصرار می‌ورزد و بر این باور است که محیط انسان‌ساخت می‌تواند شانس‌های خلاقیت شهری را ارتقاء بخشد. این موضوع از نظر هاسپرز به ویژگی‌ها و شرایطی نیاز دارد که بتوان زمینه ایجاد شهر خلاق را با وجود آن‌ها فراهم نمود و تمرکز، تنوع و تحرک از مهم‌ترین آن‌ها است (همان، ۲۰۰۳، ص. ۳۱). از این رو، وی انواع شهر خلاق را به شهرهای تکنولوژیکی - نوآور، شهرهای فکری - فرهنگی، شهرهای فرهنگی - فناورانه و شهرهای فناورانه - سازمانی دسته‌بندی می‌کند (هاسپرز، ۲۰۰۳، ص. ۲۶۳). افزون بر این دیدگاه‌ها، در سال‌های اخیر نیز پژوهش‌هایی در حوزه شهر خلاق در سراسر دنیا انجام گردیده است.

- مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای شهر خلاق در دستور کار شهری در نیویورک» در سال ۲۰۱۹ توسط شوشانا و گلدبرگ^۳ به چاپ رسید. در این مقاله اشاره می‌کند استراتژی‌های شهری خلاق در نیویورک پس از یازده سپتامبر چگونه می‌توانند در یک دستورکار شهرداری جایگاهی به دست آورند؟ نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در طول این دهه، نیویورک در پی احیای خلاقانه‌ای بوده است که در آن بخش خلاق، عاملی در یک استراتژی شهری برای تجدید حیات پس از شوک بیرونی یازده سپتامبر بود.

- در سال ۲۰۱۷ کالور^۴ در مقاله‌ای با عنوان «تحرک و ساخت شهر خلاق نئولیبرال: تراموا به‌عنوان یک پروژه شهر خلاق» براساس مطالعات جغرافیای حمل‌ونقل بر روی تراموای شهر، مطالعات شهری در مورد شهرنشینی نئولیبرال و شهر خلاق، و بینش‌های تحركات پارادایم جدید، به بررسی منطق گسترده سیاسی -

¹ Landry

² Hospers

³ Shoshanah and Goldberg

culver^۴

اقتصادی که روند توسعه ملی را هدایت می‌کند، می‌پردازد. نتایج این تحقیق با توجه به تحلیل محتوای کیفی اسناد پروژه انتخاب شده از دوازده پروژه تراموا نشان می‌دهد که مجدداً این پروژه‌ها در سال‌های اخیر، در مسیر کلی شهرنشینی نئولیبرال قرار دارد و می‌تواند به‌عنوان یک ابزار توسعه شهر خلاق درک شود.

– مقاله‌ای در ارتباط با این موضوع توسط کینخا، ملاشاهی و جلال‌زایی در سال ۱۳۹۷ تحت عنوان «نقش شهر خلاق در توسعه خدمات شهری و کیفیت زندگی شهروندان (مورد مطالعه: شهر زاهدان)» چاپ گردیده است که به بررسی ارزیابی شاخص‌های شهر خلاق در پی اثرگذاری آن بر کیفیت زندگی و توزیع مناسب خدمات شهری در مناطق پنج‌گانه زاهدان پرداخته و نتایج به دست آمده حاکی از آن است که از نظر میزان دستیابی به خدمات و امکانات شهری در میان مناطق شهری، تفاوت بسیاری وجود دارد.

– در مقاله کلانتری، رجایی و فتوحی مهربانی در سال ۱۳۹۵ با عنوان «تحلیلی بر برخورداری کلانشهرهای ایران از شاخص‌های شهر خلاق»، نتایج حاکی از آن است که کلانشهر تهران در رتبه اول و کلانشهرهای کرج، قم، اصفهان، مشهد، شیراز، تبریز و اهواز به ترتیب رتبه‌های بعدی از لحاظ برخورداری از شاخص‌های شهر خلاق هستند و همچنین از بین ابعاد چهارگانه‌ی شاخص شهر خلاق ایرانی، عامل طبقه‌ی خلاق و امکانات محلی، مهم‌ترین عامل بوده و شاخص مهاجران خارجی وارد شده به‌عنوان مهم‌ترین شاخص در تحقق مفهوم شهر خلاق در کلانشهرهای کشور است.

۲. متدولوژی

۱.۲. روش پژوهش

با توجه به اهداف پژوهش و مؤلفه‌های مورد بررسی، نوع پژوهش کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. گردآوری اطلاعات مورد نیاز تحقیق در دو مرحله اسنادی-کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی انجام شده است. در مرحله میدانی از ابزارهای پرسشنامه و مصاحبه استفاده گردیده است. با توجه به گستردگی جامعه هدف و لزوم انتخاب نمونه جامع از طریق شیوه گلوله‌برفی ۳۴ نفر از نخبگان علمی و دانشگاهی، شامل اساتید، مدیران اجرایی و کارشناسان مطلع در مورد شهر خلاق، جهت تجزیه و تحلیل مرتبط با موضوع انتخاب شدند. در نهایت با روش آینده پژوهی و با استفاده از نرم‌افزار سناریویوزارد، وضعیت آینده شهر خلاق در کلانشهر مشهد در افق ۱۴۱۰ به تصویر کشیده می‌شود.

جدول ۲. توزیع فراوانی جنسیت و سن کارشناسان

جدول ۱. جامعه آماری پژوهش

سن	فراوانی	درصد
۲۵-۳۵	۲۰	۵۹٪
۳۵-۴۵	۱۱	۳۲٪
بیش از ۴۵	۳	۹٪
جنسیت	فراوانی	درصد

مرد	۱۸	۵۳٪	کارشناسان	فراوانی	درصد
زن	۱۶	۴۷٪	شهرداری مشهد	۱۶	۴۷٪
مجموع	۳۴	۱۰۰٪	مرکز نوآوری مشهد	۴	۱۲٪
			اقتصادی	۸	۲۳٪
			دانشگاهی	۶	۱۸٪
			مجموع	۳۴	۱۰۰٪

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

۲.۲. شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

با بررسی‌های انجام شده در خصوص شهر خلاق، یکی از مهمترین اهداف شهر خلاق افزایش کیفیت زندگی شهروندان است. از این رو مهمترین محورهای کیفیت زندگی در پژوهش حاضر، شامل وضعیت تفریحی و -گردشگری، اقتصادی، کالبدی، فرهنگی و اجتماعی، سیاست‌گذاری و مدیریت شهری، زیست‌محیطی و فن‌آوری اطلاعات مشخص شدند. سپس لیستی از مهم‌ترین روندهای اثرگذار شهر خلاق در ابعاد روندهای کیفیت زندگی شناسایی شدند و با نظر نخبگان، تعدادی از این عوامل با یکدیگر ادغام شدند و عوامل دارای اهمیت کمتر حذف گردیده و در پایان یک لیست منسجم از متغیرهای بیرونی و درونی سیستم تهیه شد؛ در نهایت ۳۷ متغیر حاصل از جلسات با نخبگان و نظرات آنها برای پژوهش حاضر انتخاب شدند و در قالب پرسشنامه با توجه به امتیازدهی نسبت به دو معیار میزان اهمیت و میزان عدم قطعیت به نخبگان اقدام شد. پس از جمع‌آوری نتایج حاصل از پرسشنامه، مهم‌ترین عوامل اثرگذار و روندها شناسایی شدند و وارد ماتریس اثرگذاری/عدم قطعیت گردیدند. با توجه به نحوه قرارگیری آنها در ماتریس، اثرگذاری و عدم قطعیت‌ها در سطح پایین، بالا و متوسط طبقه‌بندی شدند؛ که در این بین نیروهای دارای تأثیر زیاد / عدم قطعیت زیاد به منظور تدوین سناریوها مورد توجه قرار گرفته و به عنوان عوامل کلیدی پژوهش تعیین گردیدند. سپس هر یک از این عوامل با در نظر گرفتن سه وضعیت احتمالی شامل بهبود و ارتقا، ثبات و یا کاهش مطلوبیت در آینده، جهت ساخت ماتریس اثرات متقابل استفاده شدند که نتایج حاصل از این پرسشنامه ماتریسی برای تحلیل سناریوها وارد نرم افزار سناریو ویزارد شد و در نهایت منجر به تعیین سناریوهای متصور برای کیفیت زندگی شهر خلاق در مشهد و در افق ۱۴۱۰ گردید.

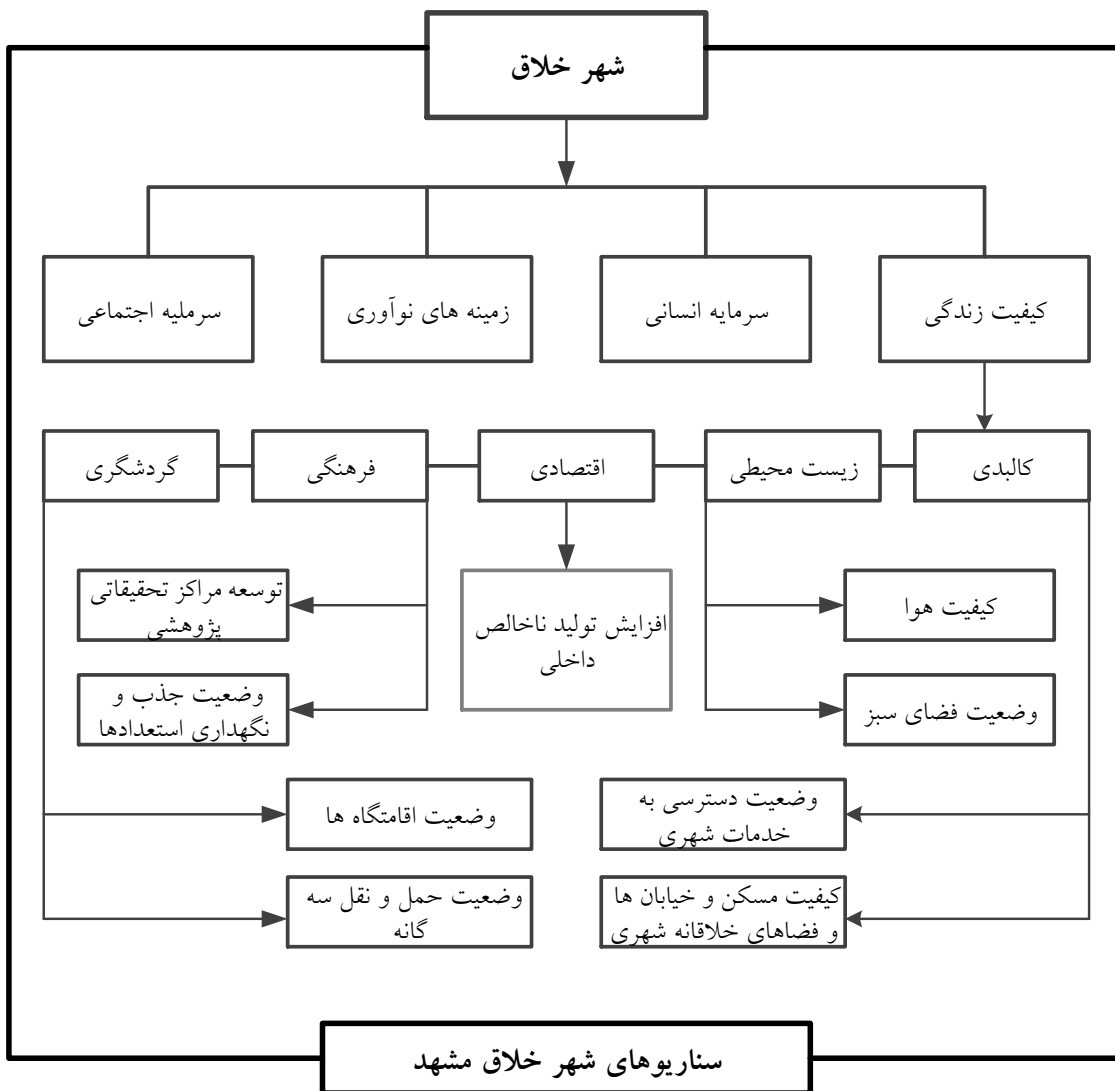
جدول ۳. متغیرهای پژوهش

ردیف	محورها	متغیرها
------	--------	---------

1	کالبدی	<p>۱. کیفیت مسکن (زیرساخت‌ها، مصالح به کار رفته، معماری و نمای ساختمان، کیفیت ساخت و دید و اشراف). ۲. کیفیت خیابان‌ها و مبلمان شهری (شامل نیمکت‌ها، سطل‌های زباله، کفپوش خیابان‌ها و معابر، آب‌نماها و ...). ۳. کیفیت نورپردازی و روشنایی خیابان‌ها، معابر و فضاهای عمومی شهر. ۴. ایجاد و بهبود فضاهای خلاقانه شهری و سرزندگی محیط. ۵. دسترسی به خدمات شهری (آموزشی، درمانی، تجاری). ۶. گزینه‌های متنوع حمل و نقل و دسترسی مناسب. ۷. انعطاف‌پذیری و نفوذ پذیر بودن بافت شهر. ۸. تنوع و اختلاط کاربری‌ها.</p>	
2	اقتصادی	<p>۱. تولید و اشتغال خلاق با توجه خاص به نیروی کار با تحصیلات عالی. ۲. درصد افزایش تولید ناخالص داخلی. ۳. افزایش مراکز دانش محور و صنعتی خلاق (طراحی، رسانه، موسیقی، نرم افزار و ...). ۴. افزایش پتانسیل‌ها جهت جذب سرمایه‌گذاری و افزایش خصوصی سازی.</p>	
	ردیف	متغیرها	محورها
3	زیست محیطی	<p>۱. ارتقاء خدمات بهداشتی (کیفیت آب آشامیدنی، کیفیت هوا، پاکیزگی خیابان‌ها و جمع‌آوری مواد زائد و دسترسی به امکانات بهداشتی درمانی). ۲. هماهنگی بین انواع سیستم حمل و نقل عمومی (حمل و نقل هوشمند). ۳. استفاده از انرژی‌های پاک، تامین سوخت از طریق سوخت زیستی، انرژی زباله‌ها و فاضلاب. ۴. کیفیت دفع فاضلاب، زباله و آب‌های سطحی و استفاده از طرح‌های ابتکاری در مدیریت پسماند. ۵. سیانت از عرصه‌های طبیعی شهر. ۶. توسعه فضای سبز و جلوگیری از تخریب گسترده کاربری‌های سبز و تبدیل آن‌ها به عناصر مسکونی و تجاری.</p>	
ظ	فرهنگی و اجتماعی	<p>۱. میزان ارتباط دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی با جامعه در راستای ارتقای خلاقیت شهری. ۲. کتابخانه‌های عمومی، سینماها، سالن‌های نمایش و موزه‌ها برای پشتیبان‌سازی فرهنگی. ۳. ارتقاء هنرهای جدید و تقویت میراث‌های هنری قدیمی شهر. ۴. راهبردهای مناسب برای جذب و نگهداری استعدادها. ۵. برگزاری جشن‌ها و آیین‌های ملی. ۶. توسعه مراکز تحقیقاتی پژوهشی از جمله ایجاد پارک‌های فناوری و ... ۷. امنیت شهری.</p>	
5	تفریحی و گردشگری	<p>۱. بهبود کیفیت اقامتگاه‌ها (موقعیت، خدمات و نزدیکی به مقصد). ۲. برنامه‌های تفریحی و سرگرمی مانند کنسرت‌های موسیقی. ۳. بهبود کمی و کیفی و تنوع خدمات ورزشی. ۴. دسترسی سه‌گانه حمل و نقل هوایی، ریلی و زمینی. ۵. میزان تعامل این شهر با سایر شهرهای دارای گردشگری مذهبی دنیا.</p>	
6	سیاست‌گذاری و مدیریت شهری	<p>۱. همکاری سازمان‌های دولتی در انجام پروژه‌های زیرساختی. ۲. میزان ادراک مسئولان از شهرخلاق و سودمندی‌های آن و مشارکت‌دهی شهروندان. ۳. وجود مدیریت یکپارچه و هماهنگی بین ارگان‌های تصمیم‌گیرنده در زمینه شهر خلاق. ۴. انتساب افراد شایسته، متخصص و دارای اطلاعات به‌روز در سازمان‌های مرتبط با مسائل شهری.</p>	

۱. آموزش مناسب شهروندان در زمینه مهارت‌های ICT در شهر و توسعه اطلاعات و دانش عمومی (جهت ارائه خدمات ناوبری راه‌ها، هواشناسی آنلاین، خرید شبکه‌ای و ...). ۲. میزان به‌کارگیری فناوری‌های برتر و کسب‌وکارهای دانش‌محور در شهر. ۳. میزان ارتباطات اینترنتی دارای پهنای باند گسترده و رضایت از دسترسی ارزان و سریع به خدمات مبتنی بر فناوری اطلاعات

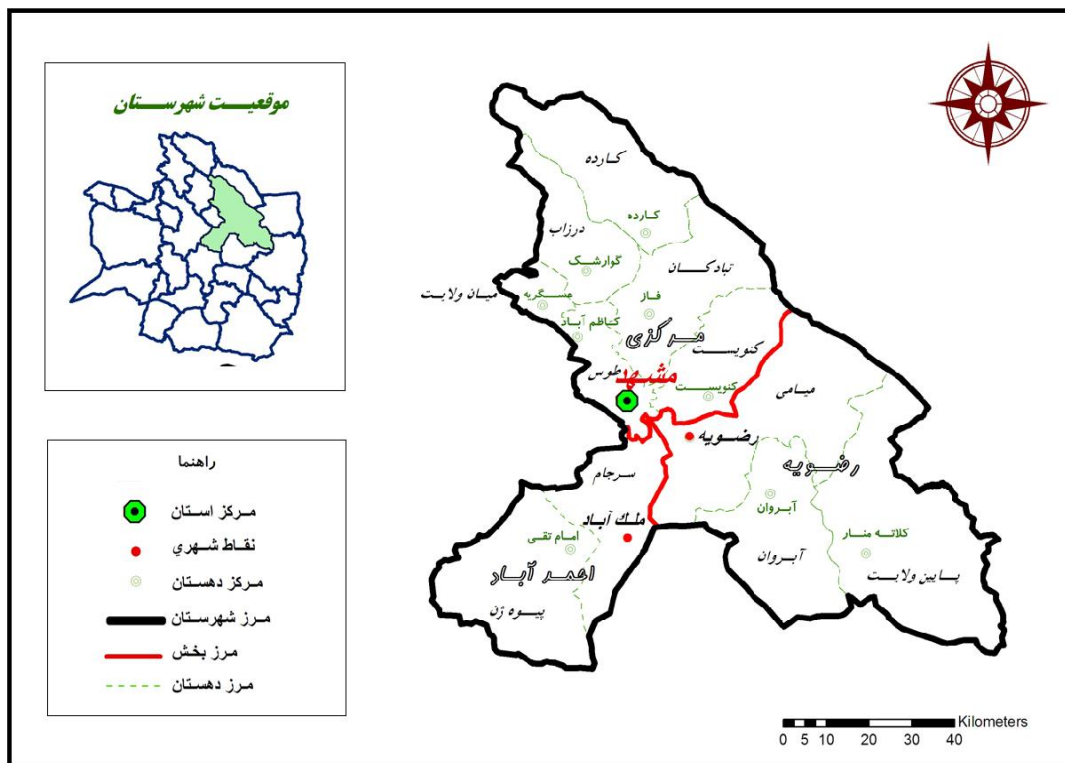
مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

کلانشهر مشهد براساس تقسیمات شهرداری، دارای ۱۳ منطقه و ۳۷ ناحیه و ۱۷۰ محله می‌باشد (آمارنامه شهر مشهد، ۱۳۹۷، ۲۸)، این شهر به جهت موقعیت اقتصادی، صنعتی و مذهبی با جمعیت ۳۰۶۲۲۴۲ نفر و مساحت ۳۵۱ کیلومتر مربع (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) پس از تهران، عنوان دومین شهر پرجمعیت و بزرگ ایران را به خود اختصاص داده است. همچنین شهر مشهد به دلیل دارا بودن مراکز آموزش عالی و دانشگاهی مختلف، به خصوص دانشگاه فردوسی مشهد با بیش از ۲۳ هزار دانشجوی خارجی و داخلی و دانشگاه علوم پزشکی مشهد به عنوان دومین قطب دانشگاهی کشور پس از کلانشهر تهران است. در بررسی مطالعات اسنادی شهر مشهد، توجه شایانی به زیست پذیری مناسب و ارتقای کیفیت زندگی شده است. این شهر دارای ظرفیت‌های مناسبی در زمینه اقتصادی، علمی و فرهنگی، گردشگری، زیرساخت‌ها و مکان‌های مرتبط با شهر خلاق است. شهر مشهد دارای اقتصادی عمدتاً وابسته به گردشگری مذهبی با محوریت حرم مطهر است به گونه‌ای که یکی از صنایع پررونق در این شهر، صنعت هتل‌داری می‌باشد و حدود ۹۰٪ گردشگران خارجی که به ایران می‌آیند، از شهر مشهد دیدن می‌کنند.

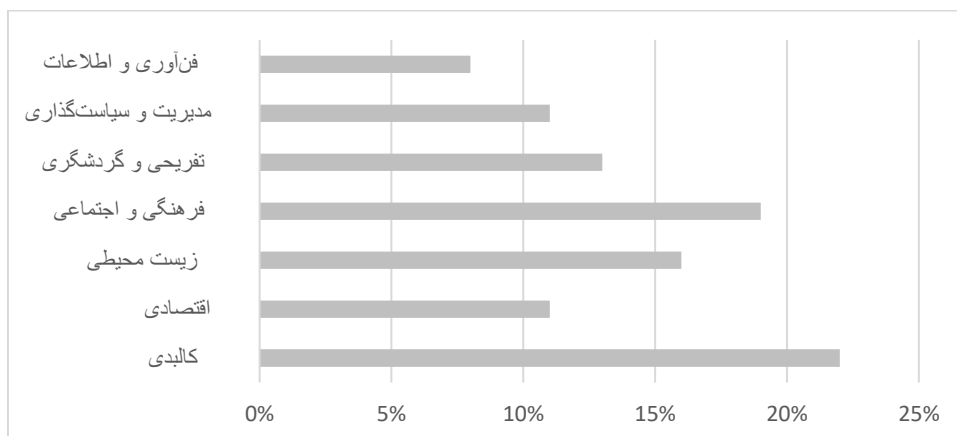

شکل ۲. موقعیت شهر مشهد
 مأخذ: (استانداری خراسان رضوی)

۳. یافته‌های پژوهش

۱.۳. محورهای ۷ گانه

در سنجش معیارها و شاخص‌های شهر خلاق، توجه به وضعیت فرهنگی، گردشگری، اجتماعی، کالبدی، مدیریتی، فن‌آوری و زیست‌محیطی مورد عنایت خاصی است؛ بنابراین در پژوهش حاضر، توجه شایانی به زیست‌پذیری مناسب و ارتقای کیفیت زندگی شده است. بر این اساس پس از شناخت اجمالی شهر مشهد و بررسی مولفه‌های تاثیرگذار بر ارتقاء کیفیت زندگی در شهر خلاق، از میان ۷ محور بیان شده، ۳۷ متغیر موثر از طریق توزیع پرسشنامه اولویت‌بندی شدند. با توجه به نظر نخبگان در نتایج پرسشنامه تمامی عوامل اثر قابل توجهی در دستیابی به این مهم داشتند ولی بدیهی است که برخی عوامل در ارتقاء کیفیت زندگی در دستیابی به شهر خلاق مشهد دارای تاثیر بیشتری می‌باشند. بر این مبنا رده‌بندی حوزه‌های ۷ گانه از حیث سهم متغیرها در پژوهش حاضر در (شکل ۳) نمایان است. بیشترین سهم از متغیرهای برگزیده به مسائل کالبدی، فرهنگی-اجتماعی و زیست‌محیطی اختصاص یافته و بدین معنی است که در ۱۰ سال پیش رو کلانشهر مشهد بیش از هر چیز با مسائلی از این سه حوزه روبه‌رو خواهد شد.

شکل ۳. سهم هر محور در پژوهش

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

همچنین میانگین اثرگذاری و اهمیت بالای ۶۰٪ همه گروه‌ها بیانگر مهم بودن تمامی آن‌ها و زیر مجموعه‌های آن‌ها می‌باشد که در این میان سه حوزه کالبدی، تفریحی-گردشگری و زیست‌محیطی با اختلاف کم دارای بیشترین اهمیت هستند. همچنین میانگین درصد عدم قطعیت بالاتر سه حوزه تفریحی-گردشگری، کالبدی و اقتصادی نشان دهنده مبهم و نامشخص‌تر بودن وضعیت این مسائل برای شهر مشهد در ۱۰ سال آینده است. متغیرهای کالبدی با ۸ متغیر از میان ۳۷ متغیر، دارای بیشترین تعداد در پژوهش می‌باشند. همچنین از نظر میزان اهمیت کل نیز، میانگین اثرگذاری آن ۶۸.۰۱٪ است که بیشترین مقدار در محورهای ۷ گانه موضوعات مرتبط با شهر خلاق مشهد است. محور کالبدی از نظر میزان عدم قطعیت پس از مسائل تفریحی و گردشگری با ۵۰.۷۴٪ در جایگاه دوم قرار می‌گیرد. متغیر **گزینه‌های متنوع حمل‌ونقل و دسترسی مناسب** با ۸۲٪ اثرگذاری و عدم قطعیت ۶۲٪ با در نظر گرفتن هر دو این عوامل، عنوان دومین متغیر در میان ۳۷ متغیر پژوهش را به خود

اختصاص داد. متغیر دسترسی سه‌گانه حمل و نقل هوایی، ریلی و زمینی نیز با ۷۶٪ اهمیت، از نظر میزان اثرگذاری در رتبه دوم قرار دارد. از نظر میزان عدم قطعیت محور تفریحی و گردشگری با میانگین ۵۵.۲۹٪ در رتبه نخست قرار دارد و میزان تعامل این شهر با سایر شهرهای دارای گردشگری مذهبی دنیا با عدم قطعیت ۶۵٪، غیر قابل پیش‌بینی و مبهم‌ترین عامل پژوهش محسوب می‌شود.

جدول ۴. درصد اهمیت و عدم قطعیت مسائل مرتبط با شهر خلاق با تاکید بر مفهوم کیفیت زندگی در مشهد

تعداد	کمینه	بیشینه	میانگین
۸	۵۸.۸۲٪	۸۲.۳۵٪	۶۸.۰۱٪
	۴۴.۱۲٪	۶۱.۷۶٪	۵۰.۷۴٪
۵	۵۵.۸۸٪	۷۶.۴۷٪	۶۵.۵۹٪
	۵۰.۰۰٪	۶۴.۷۱٪	۵۵.۲۹٪
۶	۵۸.۸۲٪	۶۹.۱۲٪	۶۵.۴۴٪
	۴۲.۶۵٪	۵۷.۳۵٪	۴۷.۵۵٪
۷	۵۷.۳۵٪	۷۳.۵۳٪	۶۴.۰۸٪
	۴۱.۱۸٪	۵۲.۹۴٪	۴۷.۰۶٪
۴	۵۸.۸۲٪	۶۷.۶۵٪	۶۳.۶۰٪
	۴۷.۰۶٪	۵۴.۴۱٪	۴۹.۶۳٪
۴	۶۰.۲۹٪	۶۶.۱۸٪	۶۲.۱۳٪
	۴۷.۰۶٪	۵۰.۰۰٪	۴۸.۱۶٪
۳	۵۲.۹۴٪	۶۴.۷۱٪	۵۹.۳۱٪
	۴۱.۱۸٪	۵۰.۰۰٪	۴۵.۱۰٪

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

۲.۳. عوامل کلیدی

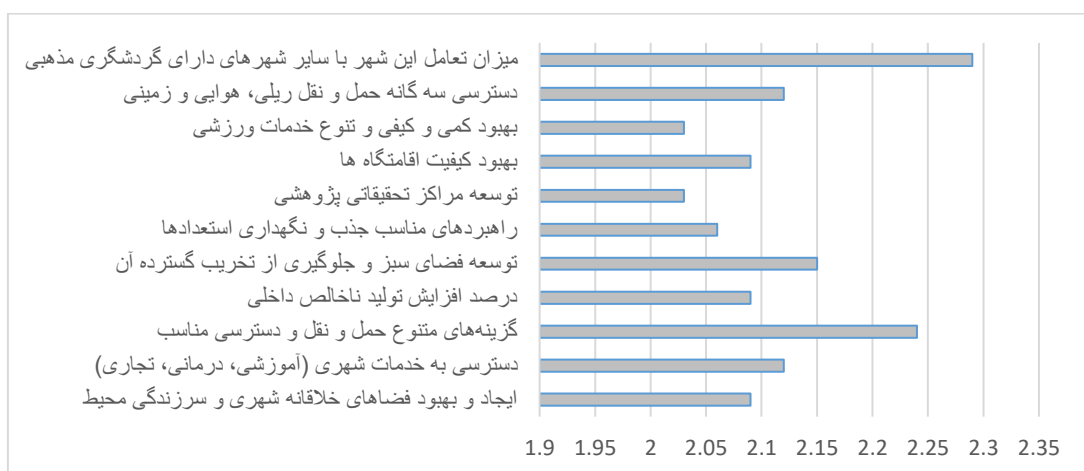
با توجه به نتایج پرسشنامه‌ها و جداول ارائه شده، مهم‌ترین عوامل اثرگذار و روندها شناسایی شده و وارد ماتریس اثرگذاری/عدم قطعیت (جدول ۵) گردیدند. بر اساس نحوه قرارگیری آن‌ها در ماتریس، اثرگذاری و عدم قطعیت‌ها در سطح پایین، بالا و متوسط طبقه‌بندی شدند؛ که در این بین نیروهای دارای تأثیر

۰.۷۱۲	۲.۰۰	۲.۰۹	۰.۸۱۷	۳.۰۰	۲.۳۸	ایجاد و بهبود فضاهای خلاقانه شهری و سرزندگی محیط	
۰.۶۸۶	۲.۰۰	۲.۱۲	۰.۶۶۳	۳.۰۰	۲.۵۰	دسترسی به خدمات شهری (آموزشی، درمانی، تجاری)	کالبدی
۰.۶۹۹	۲.۰۰	۲.۲۴	۰.۵۴۴	۳.۰۰	۲.۶۵	گزینه‌های متنوع حمل‌ونقل و دسترسی مناسب	
۰.۷۱۲	۲.۰۰	۲.۰۹	۰.۶۷۳	۲.۰۰	۲.۱۸	درصد افزایش تولید ناخالص داخلی	اقتصادی
۰.۷۴۴	۲.۰۰	۲.۱۵	۰.۷۱۰	۲.۰۰	۲.۲۶	توسعه فضای سبز و جلوگیری از تخریب گسترده آن	زیست‌محیطی
میزان اثر (در رابطه با کیفیت زندگی در شهر (خلاق)							
درجه عدم قطعیت (احتمال) تا سال ۱۴۱۰							
انحراف معیار	میانگین	میانگین	انحراف معیار	میانگین	میانگین	متغیرها	محورها
۰.۸۱۴	۲.۰۰	۲.۰۶	۰.۷۴۳	۳.۰۰	۲.۴۱	راهبردهای مناسب جذب و نگهداری استعدادها	فرهنگی و اجتماعی
۰.۷۵۸	۲.۰۰	۲.۰۳	۰.۶۶۲	۳.۰۰	۲.۴۷	توسعه مراکز تحقیقاتی پژوهشی	
۰.۶۲۱	۲.۰۰	۲.۰۹	۰.۶۰۹	۲.۰۰	۲.۴۱	بهبود کیفیت اقامتگاه‌ها	
۰.۶۲۷	۲.۰۰	۲.۰۳	۰.۵۹۲	۲.۰۰	۲.۲۱	بهبود کمی و کیفی و تنوع خدمات ورزشی	تفریحی -
۰.۶۸۶	۲.۰۰	۲.۱۲	۰.۶۱۵	۳.۰۰	۲.۵۳	دسترسی سه‌گانه حمل‌ونقل ریلی، هوایی و زمینی	و گردشگری
۰.۷۱۹	۲.۰۰	۲.۲۹	۰.۶۷۶	۲.۰۰	۲.۲۹	میزان تعامل این شهر با سایر شهرهای دارای گردشگری مذهبی	

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

با توجه به آنچه از نتیجه‌ی پرسشنامه‌ی خبرگان حاصل شده است، مهم‌ترین عامل شناسایی شده پژوهش «میزان تعامل این شهر با سایر شهرهای دارای گردشگری مذهبی» بوده که در بعد تفریحی و گردشگری از ابعاد مورد بحث قرار گرفته است و امکان وقوع این امر با عدم قطعیت بیشتری در ۱۰ سال آتی مواجه است. در این عامل میزان عدم قطعیت با میزان اثرگذاری یکسان است. بهبود دسترسی در این بخش سبب افزایش خلاقیت گردشگری می‌شود و به نظر می‌رسد می‌توان به آینده‌ی تعاملات در کلانشهر مشهد امید داشت. متغیر «گزینه‌های متنوع حمل‌ونقل و دسترسی مناسب» دیگر عاملی است که در خلاقیت کالبدی شهر بسیار موثر است و عدم قطعیت بالایی در این زمینه وجود دارد. انتظار می‌رود در این مسیر گام‌های مناسبی در چشم اندازه ۱۰ ساله برداشته شود. متغیر دیگری که وضعیت آن در سال‌های آینده مبهم است، «توسعه فضای سبز و جلوگیری از تخریب گسترده آن» است که در حوزه زیست‌محیطی قرار می‌گیرد. می‌توان گفت بین افزایش

سرانه فضای سبز در شهر و ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان رابطه مستقیمی وجود دارد. در ادامه دو عامل «دسترسی به خدمات شهری (آموزشی، درمانی، تجاری)» و «دسترسی سه گانه حمل و نقل ریلی، هوایی و زمینی» دیگر متغیرهایی هستند که دارای اثرگذاری زیاد و عدم قطعیت بالایی می‌باشند. این دو متغیر که به ترتیب مربوط به حوزه‌های کالبدی و تفریحی و گردشگری می‌باشند دارای اهمیت و عدم قطعیت یکسانی هستند. همچنین سه عامل «ایجاد و بهبود فضاهای خلاقانه شهری و سرزندگی محیط»، «درصد افزایش تولید ناخالص داخلی» و «بهبود کیفیت اقامتگاه‌ها» دیگر عواملی هستند که وضعیت آن‌ها در آینده نامشخص است و دارای عدم قطعیت یکسانی می‌باشند.

شکل ۴. میزان عدم قطعیت عوامل کلیدی پژوهش

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

در گام بعد به منظور تبیین ساختار سناریوهای پیش رو، از نرم‌افزار سناریو ویزارد بهره گرفته شده است. ابتدا تعداد ۱۱ عامل کلیدی شناسایی شده، با در نظر گرفتن وضعیت‌های احتمالی شامل بهبود و ارتقاء، ثبات و یا کاهش مطلوبیت در آینده، جهت ساخت ماتریس اثرات متقابل استفاده شده‌اند. با طراحی هر یک از این وضعیت‌ها مطابق ۱۱ پیشران مورد مطالعه ماتریس با ابعاد 33×33 طراحی شده و در اختیار خبرگان قرار گرفته است. در نهایت نیز پاسخ‌های ارائه شده توسط خبرگان تجمیع شده و در قالب مقادیر بین (-۳) تا (۳) و به صورت یک ماتریس متقاطع وارد نرم‌افزار سناریو ویزارد شده است. در روش ماتریس اثرات متقابل، هدف اصلی تحلیل شبکه‌ای از اثرات است. با ترکیب روش‌های کیفی (هنگام شناسایی توصیف‌گرها، حالت‌ها و اثرات متقابل) و روش‌های کمی (روش‌های حل ماتریسی و شاخص‌های شبکه‌ای) تلاش می‌شود روابط بین عوامل مختلف در شبکه تاثیرات شناسایی شود تا تصویری سازگار از رفتار شبکه به دست آید.

۳.۳. تعیین سناریوها

نرم افزار سناریوویزارد، از میان سناریوهای مختلف به شناسایی سناریوهای قوی یا محتمل، سناریوها با سازگاری بالا (سناریوهای باورکردنی) و سناریوهای ضعیف (سناریوهای ممکن) می‌پردازد. براساس منطق تحلیل در نرم‌افزار سناریو ویزارد، سناریوهای باورکردنی شامل سناریوهای قوی نیز هستند. بر همین اساس ۴ سناریو شناسایی شده‌اند که در ادامه به بررسی و بازخوانی آن‌ها پرداخته شده است. در جدول ۷، وضعیت هر یک از عوامل کلیدی به تفکیک هر سناریو نشان داده شده است.

جدول ۷. توصیف سناریوهای آینده ایجاد شهر خلاق

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

سناریو ۴	سناریو ۳	سناریو ۲	سناریو ۱	سناریوها	
				عوامل کلیدی	
ارتقا	کاهش	کاهش	کاهش	ایجاد و بهبود فضاهای خلاقانه شهری و سرزندگی محیط	
ارتقا	ایستا	ایستا	کاهش	دسترسی به خدمات شهری (آموزشی، درمانی، تجاری)	
ارتقا	ایستا	ایستا	کاهش	گزینه‌های متنوع حمل‌ونقل و دسترسی مناسب	
ارتقا	ایستا	ایستا	کاهش	درصد افزایش تولید ناخالص داخلی	
ارتقا	کاهش	کاهش	کاهش	توسعه فضای سبز و جلوگیری از تخریب گسترده آن	
ارتقا	کاهش	کاهش	کاهش	راهبردهای مناسب جذب و نگهداری استعدادها	
ارتقا	کاهش	کاهش	کاهش	توسعه مراکز تحقیقاتی پژوهشی	
ارتقا	ایستا	کاهش	کاهش	بهبود کیفیت اقامتگاه‌ها	
ارتقا	ایستا	ایستا	کاهش	بهبود کمی و کیفی و تنوع خدمات ورزشی	
ارتقا	ایستا	ایستا	کاهش	دسترسی سه‌گانه حمل‌ونقل ریلی، هوایی و زمینی	
ارتقا	ایستا	ایستا	کاهش	میزان تعامل این شهر با سایر شهرهای دارای گردشگری مذهبی	
۱۱	۰	۰	۰	ارتقا	
۰	۷	۶	۰	ایستا	جمع بندی
۰	۴	۵	۱۱	کاهش	

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

از میان ۴۴ وضعیت موجود در مورد تمام سناریوهای حاضر تعداد ۱۱ وضعیت ارتقا (۲۵ درصد)، ۱۳ وضعیت ایستا (۲۹.۵۵ درصد) و ۲۰ وضعیت کاهش (۴۵.۵ درصد) را شاهد هستیم. به عبارت دیگر تنها حدود ۲۵ درصد موارد وقوع ارتقا در عوامل کلیدی مورد بررسی را نشان می‌دهند. نزدیک به ۳۰ درصد وضعیت‌های مشاهده شده بیانگر ایستایی این عوامل بوده و بیش از ۴۵ درصد وضعیت‌های تعیین شده گویای وقوع کاهش

در مطلوبیت عوامل کلیدی در ایجاد شهر خلاق تا افق ۱۴۱۰ برای شهر مشهد است. در جدول ۸ ضرایب، تعداد و درصد وضعیت‌ها به تفکیک سناریوها بیان گردیده است.

جدول ۸. ضرایب، تعداد و درصد هر یک از وضعیت‌ها به تفکیک هر سناریو براساس طیف سه گانه

سناریو	نمره اثرگذاری کل	نمره سازگاری	ارتقا	ایستنا	کاهشی	ضرایب وضعیت‌ها			وضعیت‌های نامطلوب					
						۲	۱	۰	درصد مطلوب	امتیاز ایده آل	میزان مطلوب			
S4	۵۶	۵	۱۱	۰	۰	۳۳	۰	۰	۳۳	۳۳	۱۰۰	۰	۳۳	۰
S3	۲۲	۰	۰	۷	۴	۰	۷	-۱۲	۰	۳۳	۰	-۱۲	-۳۳	۳۶/۳۶
S2	۳۰	۰	۰	۶	۵	۰	۶	-۱۵	۰	۳۳	۰	-۱۵	-۳۳	۴۵/۴۵
S1	۱۳۳	۲	۰	۰	۱۱	۰	۰	-۳۳	۰	۳۳	۰	-۳۳	-۳۳	۱۰۰

مأخذ: (یافته‌های پژوهش)

1.3.3. گروه‌بندی و تحلیل سناریوهای قوی

سناریوهای مختلف را براساس میزان تشابه آن‌ها می‌توان گروه‌بندی نمود. هر یک از این گروه‌ها شامل سناریوهایی با ویژگی‌های نزدیک به یکدیگر هستند که تنها در تعداد اندکی از وضعیت‌ها با یکدیگر تفاوت دارند. با بررسی نتایج حاصل از نرم افزار سناریوویزارد سه گروه سناریو شناسایی شده است. از میان سناریوهای حاصل یک سناریو وضعیتی بسیار مطلوب دارد. یک سناریو وضعیتی بحرانی را متصور می‌شود و دو سناریوی دیگر نیز روند نامطلوبی را نشان می‌دهند. با توجه به احتمال وقوع هر یک از این سناریوها انتظار می‌رود برنامه‌ریزی‌های مناسب در جهت وقوع و یا جلوگیری از وقوع آن‌ها صورت گیرد.

۱. توصیف سناریوهای گروه اول (مشهد خلاق)

این گروه شامل سناریوی شماره ۴ است که حداکثر مطلوبیت را دارد. در این سناریو تمام ۱۱ عامل کلیدی مورد بررسی در وضعیت ارتقا قرار داشته‌اند. تحقق این سناریو ایده‌آل‌ترین وضعیت را جهت ایجاد شهر خلاق به وجود می‌آورد. نمره‌ی اثرگذاری این سناریو ۵۶ و نمره‌ی سازگاری^۱ آن ۵ حاصل شده است.

۲. توصیف سناریوی گروه دوم (مشهد خاکستری)

روندهای مربوط به سناریوهای ۲ و ۳ را می‌توان به‌عنوان روندهای نامطلوب توصیف نمود. شرایط کاهش وضعیت نامطلوب در عوامل کلیدی در سناریوی شماره ۲ مقدار ۴۵ درصد بوده است. در این سناریو وضعیت عوامل کلیدی شامل «ایجاد و بهبود فضاهای خلاقانه شهری و سرزندگی محیط»، «توسعه فضای سبز و جلوگیری از تخریب گسترده آن»، «راهبردهای مناسب جذب و نگهداری استعدادها»، «توسعه مراکز تحقیقاتی پژوهشی» و «بهبود کیفیت اقامتگاه‌ها» در وضعیت کاهشی قرار دارند. سایر عوامل نیز به صورت ایستا قرار گرفته‌اند. در مورد سناریوی ۲ مقدار درصد اینکه وضعیت نامطلوب حاکم باشد برابر ۴۵ درصد محاسبه شده است. در مورد سناریوی ۳ نیز ۳۶ درصد گزارش شده است. تفاوت این سناریو نسبت به سناریوی ۲ که قبلاً توضیح داده شد تنها در عامل «بهبود کیفیت اقامتگاه‌ها» است. عامل نام برده در سناریوی ۳ به صورت ایستا لحاظ شده است. لازم به ذکر است که در این دو سناریو نمره سازگاری صفر بوده است.

۳. توصیف سناریوی گروه سوم (مشهد آشفته)

دیگر سناریویی که از بررسی سناریو ویزارد حاصل شده است، سناریوی ۱ بوده که وضعیتی کاملاً نامطلوب و بحرانی را به تصویر می‌کشد. در این سناریو تمامی عوامل کلیدی مورد بررسی در وضعیت افول و نامطلوبی قرار دارند. در این سناریو نمره اثرگذاری کل برابر ۱۳۳ و نمره سازگاری ۲ گزارش شده است. بنابراین احتمال وقوع این سناریو نیز وجود دارد ولی تحقق آن بعید به نظر می‌رسد.

۴. بحث

شهر مشهد به‌عنوان دومین کلانشهر کشور با نقش و جایگاهی ویژه در عرصه ملی و بعضاً بین‌المللی، سهم عمده‌ای در فعالیتهای نوآورانه و میدان اقتصاد خلاق دارد و با نقش گردشگری مذهبی قوی در منطقه خاورمیانه و همچنین نقش فرامنطقه‌ای در بخش شمال شرقی کشور این ظرفیت را دارد تا از طریق پیوند و تعامل با شهرهای دیگر در سراسر دنیا، فرایند جهانی شدن را تسریع بخشند. ولی با این وجود پژوهش‌های صورت گرفته در سال‌های گذشته نظیر پژوهش فرزین‌راد (۱۳۹۴) و حسین‌پور (۱۳۹۴) نشان می‌دهد شهر

^۱ اندازه سازگاری یک عامل کلیدی به تفاوت بین بالانس‌های اثر مربوط به وضعیت احتمالی منتخب عامل کلیدی و بالاترین بالانس اثر مربوط به همه وضعیت‌های احتمالی جایگزین همان عامل کلیدی تعریف می‌شود. بنابراین اگر مثبت باشد بیان‌کننده وضعیت احتمالی منتخب عامل کلیدی می‌باشد.

مشهد با وجود زیرساخت‌های مناسب فرهنگی، مذهبی، دانشگاهی و صنعتی و ... آمادگی تبدیل به شهر خلاق در کوتاه مدت را ندارد ولی ظرفیت تبدیل شدن به شهر خلاق را داراست که با پژوهش حاضر همخوانی نسبی دارد. پتانسیل‌های گردشگری در کیفیت زندگی و کیفیت زندگی در ایجاد شهر خلاق مؤثر هستند و این نتیجه با پژوهش نیل، ایسال و سرچی^۱ (۲۰۰۷) که افراد طبقه خلاق به سمت مناطقی کشیده می‌شوند که سطح بالایی از کیفیت زندگی دارند و همچنین پژوهش حاضر تطابق دارد. با توجه به تاکید پژوهش بر کیفیت زندگی در تحقق شهر خلاق مشهد، دسته‌بندی هفت‌گانه عوامل اثرگذار نشان می‌دهد حوزه عوامل تفریحی و گردشگری با بالاترین میزان عدم قطعیت و اثرگذاری بالا نقشی اساسی را در تحقق شهر خلاق در کلانشهر مشهد در افق ۱۴۱۰ ایفا می‌نمایند که از این میان عامل میزان تعامل شهر مشهد با سایر شهرهای دارای گردشگری مذهبی دنیا عنوان مهم‌ترین و مبهم‌ترین موضوع پژوهش را به خود اختصاص داده است. در این راستا الگوی پیشنهادی توسعه دانش محور شهر مشهد توسط فقیه سبزواری (۱۳۹۵) نشان می‌دهد اگر چه شهر مشهد در حال حاضر از نظر شبکه‌های فناوری اطلاعات و ضرورت درک مسئولان و شهروندان از گردشگری دانش محور در وضعیت مناسبی قرار ندارد، ولی در خصوص زیرساخت‌های شهری و طراحی شهری وضعیت نسبتاً مطلوبی دارد. عاشوری کاریزکی (۱۳۹۵) نیز در سناریوهای گردشگری شهر مشهد در افق ۱۴۰۴، تحقق سناریو مطلوب با عنوان "شهر بهشت" را مستلزم توجه به اصلی‌ترین عوامل رقابتی و اضافه کردن جاذبه گردشگری انسان ساخت، تعریف تور گردشگری و سازماندهی سفرها با هدف افزایش ماندگاری عنوان نموده است که راهبردهای پیشنهادی آن مطابق با این پژوهش می‌باشد. با توجه به مطالب بیان شده آنچه عیان است قابلیت گردشگری غالب این شهر است که مهم‌ترین محور پژوهش می‌باشد. پس از حوزه گردشگری، عوامل کالبدی نیز با عدم قطعیت بالا و بیشترین اثرگذاری، از دیگر محورهای مهم پژوهش می‌باشند. در پژوهش کالور^۲ (۲۰۱۷) بر روی تراموا به عنوان یک پروژه شهر خلاق بیان می‌کند که تراموا می‌تواند به عنوان یک ابزار توسعه شهر خلاق درک شود و این موضوع به عنوان راهکاری برای عامل گزینه‌های متنوع حمل و نقل و دسترسی مناسب راهگشا بوده و با پژوهش حاضر هم راستا می‌باشد. همچنین نتایج حاصل از پژوهش توکلی، رهنما و شکوهی (۱۳۹۸) بیانگر اهمیت نسبی معیارهای مکانی به غیر مکانی و جاذبه بیشتر فعالیت‌های باز، همه شمول و مشارکتی برای طبقه خلاق است. اما علیرغم جذابیت این فعالیت‌ها، کیفیت انجام آن‌ها در شهر مشهد مطلوب ارزیابی نمی‌شود که همسو با این پژوهش می‌باشد. یکی از مصادیق خلاقیت شهری در دنیا، پروژه «شهرک بدون ماشین» در شهر وین در سال ۲۰۰۰ بود، که با هدف «تغییر محیط شهری با جهت‌گیری ساخت محیط انسانی و افزایش تعاملات اجتماعی» اجرا گردید. نمونه دیگر خلاقیت شهری پروژه «پرواز زباله‌ها به زیرزمین» در پارک اکسپو ۲۰۱۰ در شانگهای چین بود که این سیستم علاوه پاکیزه نگه داشتن پارک، بر روی اکسپو که

¹ Neal, Uysal and Sirgy
culver^۲

«شهر بهتر، زندگی بهتر» می‌باشد تاکید گردیده بود. در شهر مشهد نیز با شکل‌گیری ایده‌های همچون ایجاد کارخانه نوآوری، فضایی مناسب برای حضور و خلاقیت بازیگران اصلی زیست‌بوم نوآوری و فعالیت‌های آنان، پدید می‌آید. ایجاد و افزایش چنین فضاهایی بستر مناسبی برای گردآوری منابعی قدرتمند نظیر: سرمایه‌گذاران خطرپذیر، شتاب‌دهنده‌ها، استارت‌آپ‌ها، تامین‌کنندگان خدمات و... می‌باشد و می‌تواند نقش موثری در شکل‌گیری شهری خلاق و نوآور داشته باشد و در نتیجه سبب افزایش تولید ناخالص داخلی می‌گردد. همچنین در سال‌های اخیر با طراحی و اجرای پروژه‌های ابتکاری نظیر کوه‌پارک، کوه‌شار، رود پارک، زیست‌پارک، پارک مادر و کودک و... با هدف زیباسازی شهر، ایجاد آرامش، کاهش آلودگی هوا و در یک کلام توسعه پایدار شهر و ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان، گام‌های موثری در حرکت به سوی خلاقیت برداشته شده است که دقیقاً هم راستا با محورهای اصلی پژوهش نظیر افزایش تعاملات در زمینه گردشگری، توسعه فضای سبز و ایجاد فضاهای خلاقانه شهر و سرزندگی می‌باشد و می‌توان با ایجاد و افزایش چنین فضاهایی و همچنین بهبود وضعیت حمل‌ونقل شهری، دسترسی مناسب به خدمات و سایر راهبردهای پیشنهادی در سناریوی مرجع، شهر مشهد در افق ۱۴۱۰ به سناریوی مطلوب یا همان "مشهد خلاق" دست یابد.

۵. نتیجه‌گیری

توسعه‌ی جهانی همواره تصویری آرمانی از شهر ارائه داده و به تقویت این ایده تاکید داشته که شهرها باید گهواره‌ای برای خلاقیت باشند. همچنین دستیابی به کیفیت‌زندگی شهری نیز ارتباط مستقیمی با رویکردهای شهر خلاق دارد. هدف از ساخت شهر خلاق، تفکر در مورد محل سکونت است که شهروندان در آن می‌توانند در ایجاد مکانی مطلوب برای زندگی تعامل داشته باشند. اگر صحنه برنامه‌ریزی شهر مشهد را برای پیوستن به شهر خلاق طیف وسیعی از شرایط بحرانی تا مطلوبیت کامل برای چشم‌انداز ۱۰ ساله این شهر در نظر بگیریم می‌توان بیان کرد که بازیگران اصلی این صحنه ۱۱ عامل کلیدی (بهبود فضاهای خلاقانه شهری، دسترسی به خدمات شهری، گزینه‌های متنوع حمل‌ونقل، درصد افزایش تولید ناخالص داخلی، توسعه فضای سبز، جذب و نگهداری استعدادها، توسعه مراکز تحقیقاتی پژوهشی، بهبود کیفیت اقامتگاه‌ها، بهبود خدمات ورزشی، دسترسی سه‌گانه و گردشگری) منتخب خبرگان می‌باشند. سناریوی "مشهد خلاق" یا همان سناریوی مرجع که وضعیت ارتقاء تمامی ۱۱ عامل کلیدی را شامل می‌شود، مطلوب‌ترین آینده پیش‌روی کلانشهر مشهد را بیان می‌کند. از این رو انتخاب سناریوی مطلوب به‌عنوان هدف و چارچوبی مناسب برای ۱۰ سال آینده شهر مشهد مورد توجه قرار می‌گیرد و منجر به ارتقاء کیفیت‌زندگی شهروندان خواهد شد که در نتیجه این بهبود وضعیت، موجب حفظ و جذب استعدادها (شامل نخبگان، هنرمندان و...) و افزایش گردشگر در شهر می‌گردد که از این طریق افزایش تولید ناخالص داخلی و رشد بالای اقتصادی برای شهر مشهد محقق می‌شود. از این رو شاید بتوان گفت مهم‌ترین عامل در تحقق این سناریو، ایجاد پیوستگی میان نیروهای خلاق در حوزه‌های فرهنگی، هنری،

اقتصادی و اجتماعی می‌باشد. قطعا هر یک از شاخص‌های مورد نظر در این سناریو که طرحی را برای افق ۱۰ ساله پیش‌رو فراهم می‌آورد، از زوایای مختلف قابل بررسی و پیگیری است. به بیان دیگر در کنار فراهم آوردن زیرساخت‌های لازم، مدیریت منابع قوی و کارآمد، بکارگیری نیروهای خلاق و دارای توانایی‌های علمی، تنوع و همچنین بودجه‌بندی مناسب در هر زمینه نیز قابل اهمیت هستند. بنابراین راهبردهای مناسب در این زمینه می‌تواند به قرار ذیل مطرح شوند:

۱. ایجاد مدیریت شهری قوی و منسجم در حوزه‌های شهری از جمله شورای شهر، شهرداری و زیرمجموعه‌های مرتبط.
۲. ایجاد پیوستگی علمی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در حوزه سیاست‌گذاری شهری.
۳. انجام مطالعات تخصصی در زمینه‌های اقتصاد شهری، زیبایی‌شناسی، اجتماعی و فرهنگی و محیط‌زیست از طریق بکارگیری پتانسیل‌های دانشگاهی از جمله اساتید و دانش‌آموختگان حوزه‌های مرتبط.
۴. تقویت ارتباط با مراکز دانشگاهی و پژوهشی در زمینه‌های مختلف که علاوه بر ایجاد امکان استفاده از نیروهای خلاق، سبب جذب افراد مستعد در حوزه‌های مختلف و رونق هر چه بیشتر مراکز تحقیقاتی و-پژوهشی خواهد شد، همچنین این‌روند در بهبود سایر ساختارها نیز موثر است.
۵. ایجاد فضاهای خلاقانه شهری نظیر پلازها می‌تواند تاثیر بسزایی در میزان مشارکت شهروندان داشته باشد و برای لحظاتی شهروندان را از استرس‌های شهری دور کند. در واقع ایجاد پلازها ضمن غلبه عنصر پیاده بر سواره، محلی برای گردهمایی، دیدارهای روزمره، تعاملات اجتماعی و برگزاری رویدادها و و آیین‌های فرهنگی و مذهبی می‌باشد. در واقع ایجاد چنین مکان‌هایی فارغ از ابعاد تجاری، سبب مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی گردیده و منجر به رشد، تبادل ایده‌ها و خلاقیت شهری شده و به‌عنوان ابزار قدرتمندی برای سرزنده کردن سطح شهر می‌باشد.
۶. مدیریت شهری خلاق در استفاده از فضاهای عمومی به مکان‌هایی برای نمایش و فروش محصولات خلاق می‌تواند با تبدیل محوطه‌ها و بناهای عمومی به استودیوهای هنری از طریق تغییر ماهیت دیوار خانه‌ها به بوم‌های نقاشی یا از طریق نورپردازی روی دیوار ساختمان‌ها و ... منجر به جذابیت فضاهای عمومی و افزایش جذابیت بصری، کارآفرینی و همچنین افزایش سرزندگی شهری در کلانشهر مشهد گردد.

کتابنامه

۱. ابوطالبی، صابر. (۱۳۸۹). ماهنامه اطلاع‌رسانی آموزشی و پژوهشی، شماره ۵۵، ۱-۷۲.
۲. توکلی، سعید. (۱۳۹۸). آفرینش فضای شهری: رهیافتی بر بازشناسی مکان‌های جاذب طبقه خلاق در مشهد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

۳. توکلی، سعید، رهنما، محمد رحیم، شکوهی، محمد اجزا (۱۳۹۸). بازآفرینی مکان‌های جاذب طبقه خلاق در شهر مشهد. کنفرانس ملی معماری و شهرسازی معاصر ایران.
۴. جلالی، دانیال. (۱۳۹۰). بررسی ویژگی اقتصادی طبقه خلاق جامعه شهری کشور در سال ۱۳۸۷. مجله شهرداری‌ها، ۱۲(۸)، ۱۶-۳۰.
۵. حسین پور، سید علی. (۱۳۹۴). تبیین نقش و جایگاه شاخص‌های کالبدی در شکل‌گیری شهر خلاق مشهد. رساله برای اخذ دکتری.
۶. رفیعیان، محسن. (۱۳۸۹). درآمدی بر مناطق و شهرهای خلاق. ماهنامه شهرداریها، ۱۱(۱۰۰)، ۱۲-۱۵.
۷. شاه‌حسینی، پروانه، توکلی، هانیه. (۱۳۹۳). تحلیل شاخص‌های کیفیت‌زندگی شهری مورد: محله وردآورد منطقه ۲۱ شهر تهران. ۷(۲۴)، ۱۲۷-۱۴۴.
۸. فرجی ملائی، امین، عظیمی، آزاده، زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۸۹). تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱(۲)، ۱-۱۶.
۹. عاشوری کاریزکی، سمیرا. (۱۳۹۵). ارزیابی سناریوهای گردشگری شهر مشهد در افق ۱۴۰۴. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۰. فرزین راد، رامین. (۱۳۹۴). ارزیابی میزان آمادگی شهر مشهد جهت تبدیل شدن به شهر خلاق. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۱. فقیه سبزواری، علی. (۱۳۹۵). ارائه الگوی پیشنهادی توسعه دانش محور شهر مشهد با رویکرد گردشگری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۲. کلانتری، بهرنگ؛ یاری قلی، وحید؛ رحمتی، اکبر. (۱۳۹۱). فضای جمعی و شهر خلاق. مجله علمی-پژوهشی منظر، شماره ۱۹، ۷۴-۸۰.
۱۳. کلانتری، محسن، رجایی، سید عباس، فتوحی مهربانی، باقر. (۱۳۹۵). تحلیلی بر برخورداری کلانشهرهای ایران از شاخص‌های شهر خلاق. پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۴(۴)، ۵۸۷-۶۱۲.
۱۴. کیخا، حسن، ملاشاهی، حسین، جلال‌زایی، علیرضا. (۱۳۹۷). نقش شهر خلاق در توسعه خدمات شهری و کیفیت‌زندگی شهروندان (مورد مطالعه: شهر زاهدان). فصلنامه پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، ۲(۱۶)، ۳۹-۶۲.
۱۵. مشکینی، ابوالفضل، مهدنژاد، حافظ، پرهیز، فریاد. (۱۳۹۳). شهر خلاق: الگویی نوین برای توسعه دانش بنیان در حوزه مدیریت شهری. تهران: آراد کتاب.
۱۶. مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن. تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.
۱۷. مرکز آمار شهرداری مشهد. (۱۳۹۷). آمارنامه شهر مشهد. معاونت برنامه‌ریزی و توسعه.

19. Culver, G. (2017). Mobility and the making of the neoliberal “creative city”: The streetcar as a creative city project? 22 – 30.
20. Fahey, L , Randall, R, M. (1998). Learning From The Futu Giffingerre.
21. Florida, R . (2002). The Rise of the Creative Class and How It’s Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York: Basic Books.
22. Florida, R. (2005). Cities and the creative class. *City and Community*, 2(1), 340-356
23. Florida, R . (2014). “creative class and economic development“, *Economic Development Quarterly*, Vol. 28(3) 196 – 205.
24. Hall, P. (2000). Creative cities and economic development. *Urban Studies*, 37(4), 639-649.
25. Hospers, G.J. (2003). Creative Cities: Breeding Places in the Knowledge Economy. *Technology and Policy*, 16 (3), 143-162.
26. Hutter, M . (2013). Creative production in the creative industries.
27. Landry, Ch. (2006). *The Creative City: a Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
28. Landry, Ch. (2008). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
29. Neal, J, Uysal, M, Sirgy, M. (2007). The effect of tourism services on travelers quality of life, *Journal of Travel Research*, 46, 154-163.
30. Romein, R, Trip, J. (2009). Key Elements of Creative City development: An Assessment of Local Policies in Amsterdam and Rotterdam, *City features*, 8 (1), 15-27.
31. Rodrigues, M, Franco, M. (2018). Measuring the Performance in Creative Cities: Proposal of a Multidimensional Model.
32. Shoshanah B .D ,Goldberg. M. (2019). “Creative city strategies on the municipal agenda in New York.